

האמונה כמסע

בפרשיית המועדים שבפרשתנו מופיעה הוראה זו:

בַּסֶּכֶת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים - כָּל הָאֲזָרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ
בַּסֶּכֶת; לְמַעַן יֵדְעוּ דַרְתֵיכֶם כִּי בַּסֶּכֶת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאֵי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם
(ויקרא כג, מב-מג).

משמעותם המדויקת של הדברים הייתה נושא למחלוקת בין שני מגדולי התנאים, רבי אליעזר ורבי עקיבא. על פי התלמוד הבבלי (סוכה יא ע"א), ר' אליעזר אומר שהכוונה היא לענני הכבוד שליוו את בני ישראל במסעותיהם במדבר; ואילו ר' עקיבא מבין את הפסוק כפשוטו: "סוכות ממש". רק בקתות מסוככות - לא יותר ולא פחות.

חילוקי דעות מקבילים מתקיימים בין גדולי המפרשים בימי הביניים. רש"י והרמב"ן מעדיפים את גרסת ענני הכבוד. הרמב"ן מצטט, כפסוק סמך, את נבואת ישעיהו על אחרית הימים:

וּבָרָא ה' עַל כָּל מְכוֹן הַר צִיּוֹן, וְעַל מְקַרְאָהּ - עָנָן יוֹמָם
וְעֶשֶׂן, וְנִגְהָ אֵשׁ לְהִבָּה לְלֵלָה; כִּי עַל כָּל כְּבוֹד - חָפָה.

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

וסֶכֶה תִהְיֶה לְצַל יוֹמָם מִחֶרֶב, וּלְמַחְסֵה וּלְמַסְתֹּר מִזֶּרֶם
וּמִמָּטָר (ישעיהו ד, ה-ו).

ה"סוכה" כאן היא בכירור הגנה ניסית.

אבן-עזרא ורשב"ם, לעומת זאת, מעדיפים את הפרשנות המילולית. רשב"ם מסביר כך: חג הסוכות נחוג לאחר שהאסוף נשלם, כשהעם משופע בתנובת הארץ. זהו הזמן הנכון להזכיר לו איך הגיע לידי כך. בני ישראל ישחזרו את חוויית שנות הנדודים, חוויה של שנים ללא גג של קבע. כך ירגישו הכרת תודה לאל שהביאם לארצם. גם לרשב"ם פסוקי סמך. הם לקוחים מדברי משה בפרק ח בספר דברים:

וְאָכַלְתָּ וּשְׁבַעְתָּ - וּבִרְכַתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאֶרֶץ הַטֹּבָה
אֲשֶׁר נָתַן לָךְ. הַשָּׁמֶר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ...
פֶּן תֹּאכַל וּשְׁבַעְתָּ, וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה וּשְׁבַתָּ, וּבִקְרָךְ
וּצְאֻנָךְ יִרְבִּין, וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לָךְ, וְכָל אֲשֶׁר לָךְ יִרְבֶּה;
וְרָם לְבָבְךָ, וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ - הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם מִבֵּית עַבְדִּים, הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא,
נֹחַשׁ שָׁרְף וְעַקְרָב וְצַמְאוֹן אֲשֶׁר אִין מַיִם, הַמּוֹצִיא לָךְ
מִיַּם מִצּוֹר הַחֲלָמִישׁ... וְאָמַרְתָּ בְּלִבְבְּךָ, "כֹּחִי וְעֹצְמִי יָדִי
עָשָׂה לִי אֵת הַחֵיל הַזֶּה". וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ - כִּי
הוּא הֵנִיחָ לָךְ כַּח לַעֲשׂוֹת חֵיל, לְמַעַן תֵּקִים אֶת בְּרִיתוֹ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם בְּיוֹם הַזֶּה (דברים ח, י-יח).

לפי רשב"ם, סוכות (כמו גם פסח) הוא תזכורת לראשיתו הדלה של עם ישראל, נוגדן רכיכוח בפני הסכנות שמציב השפע. זהו אחד מנושאי-העל בנאומו משה בספר דברים, ואות לגדולתו

המנהיגותית. האיום האמיתי על עם ישראל, הזהיר משה, איננו הסכנות שבמדבר, "נָחַשׁ שָׂרָף וְעֶקֶב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אֵין מַיִם", אלא היפוכן: תחושת הרווחה והבטחה שתפקוד אותו לאחר שיִנְחַל את הארץ. האירוניה, אשר כמותה התממשה פעמים רבות בתולדות העמים, היא שֶׁעַם זוכר את אלוהיו בימי צרה אך שוכח אותו בימי שגשוג; דווקא בפריחתן מתנוונות תרבויות ומתחילות לשקוע.

ועדיין נותרת שאלה. אם הסוכות במדבר היו סוכות רגילות של דפנות וסכך, איזה נס מנציח חג הסוכות? בפסח אנו חוגגים את היציאה ממצרים באותות ובמופתים. בשבועות אנו זוכרים מעמד הר סיני, הפעם היחידה בהיסטוריה שעם שלם חווה התגלות בלתי-אמצעית של אלוהים. אם הסוכות במדבר היו ענני הכבוד, חג הסוכות מתאים לדפוס שאנו מכירים מיתר הרגלים. הוא מזכיר את הניסים שהיו במדבר: ארבעים שנה שבני ישראל אכלו בהן מן משמיים, שתו מים מסלע, והונחו בידי "עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה" (את דמותם של עמודים אלה בחר תומס ג'פרסון לקבוע בחותם הרשמי של ארצות הברית בשנת הקמתה). אך לפי הדעה שהסוכה לא הייתה סמל אלא עובדה – בקתה, סככה, לא יותר מכך – איזה נס היא מייצגת? אם אתם נוודים החיים במדבר סיני, אין שום דבר יוצא-דופן בכך שאתם גרים בבתים ניידים. כך עושים שם הברווים עד עצם היום הזה. מהו אם כן הנס?

תשובה מפתיעה ומלבבת נותן הנביא ירמיהו:

הֲלֹךְ וְקִרְאתָ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לְאמֹר, פֹּה אָמַר ה':
 "זָכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ,
 אֲהַבְתָּ כְּלוּלֵתַיִךְ,
 לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בְּמִדְבָר
 בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה" (ירמיהו ב, ב).

ברחבי התנ"ך, רוב האזכורים לשנות המדבר מתמקדים בחסדי ה' ובכפיות-הטובה של העם: המסות והמריבות, התלוונות והתואנות. ירמיהו עושה את ההפך. היו כמובן דברים רעים בשנים הללו, אבל כנגדם עומדת העובדה הפשוטה שלכני ישראל היו האמונה והעוז לצאת למסע רוחש סכנות לארץ לא נודעת. רק ביטחונם בה' אחז בידם לבל ימערדו. דומים היו לשרה שליוותה את אברהם במסעו, בעוזבו מאחוריו את ארצו ואת מולדתו ואת בית אביו. דומים היו לציפורה שהלכה עם משה לשליחותו המסוכנת להוציא את בני ישראל מארץ מצרים. ישנה אמונה הדומה לאהבה; ישנה אהבה הקוראת לאמונה. את זאת הראו בני ישראל בעוזבם ארץ שחיו בה מאתיים ועשר שנה ובצאתם למדבר, אֲרֵץ לֹא זְרוּעָה, בלי לדעת מה יאונה להם בדרך, מתוך ביטחון בה' שיביאם למחוז חפצם.

אולי רק רבי עקיבא, אוהבם הגדול של ישראל, יכול היה להבין שהדבר המיוחד באמת בשנות המדבר לא היה שבני ישראל חובקו בענני הכבוד, אלא שהם היו עם שלם בלא בית, נוודים בלי מקום מקלט, חשופים לאיתני הטבע, פגיעים למתקפות פתע – ובכל זאת המשיכו במסעם מתוך אמונה שלמה שה' לא ייטוש אותם.

במבט מאוחר אנו מבינים כי חג הסוכות נועד לסמל לא רק את ארבעים שנות המדבר, אלא גם את אלפיים שנות הגלות. לאחר חורבן בית שני התפזרו היהודים ברחבי העולם. זכויות לא ניתנו להם בשום מקום כמעט. ודאי לא ההרגשה שהם בני בית. בכל מקום נמצאו על תנאי, תלויים בגחמות השליטים. בכל עת עלולים היו להיות מגורשים בלי התראה, כפי שקרה באנגליה ב-1290, בווינה ב-1421, בקלן ב-1424, בבוואריה ב-1442, בפרוג'ה, ויצ'נצה, פארמה ומילאנו בשנות השמונים של המאה ה-15, ומפורסם מכולם, בעשור שלאחר מכן, מספרד ומפורטוגל.

גירושים אלה יצרו את המיתוס הנוצרי בדבר "היהודי הנודד", תוך התעלמות נוחה מכך שאת גורל הנודדים כפו עליו נוצרים. אבל גם הנוצרים השתאו לא פעם מכך שלמרות הכול לא עזבו היהודים את אמונתם אף כי יכלו, "במילה אחת" כלשון ר' יהודה הלוי,¹ להצטרף לאמונה השלטת ולשים קץ לצרותיהם.

סוכות הוא חגו של עם שבשבילו, לאורך אלפיים שנה, כל בית היה רק דירת עראי, וכל מגורים לא יותר מחניה במסע ארוך. מרגש מאוד בעיניי שהמסורת היהודית קוראת לו "זמן שמחתנו". זוהי גדולתה של הרוח היהודית: חסרי הגנה לבד מהגנת האל, בתוך עוני ורדיפות, מתוך הכרה חריפה בסכנות ובאי־ודאות, ידעו יהודים לחגוג בשמחה ולאשר את החיים. זוהי אמונתה של אומה הראויה לציון.

רבי לוי יצחק מברדיצ'ב הסביר פעם מדוע יש לחג שבחודש ניסן שני שמות, פסח וחג המצות. השם פסח מבטא את גדולת האל ש"פסח" על בתי בני ישראל במצרים. השם חג המצות מבטא את גדולת בני ישראל שהיו מוכנים ללכת אחר האלוהים במדבר בלי להציב תנאים. בתורה, ה' קורא לחג הזה חג המצות כשבח לישראל - ואילו עם ישראל קורא לו פסח כשיר תהילה לאל. דומה כי זוהי המחלוקת בין רבי אליעזר לרבי עקיבא על סוכות. לפי ר' אליעזר, החג מייצג את הנס שעשה ה', ענני הכבוד. ואילו לפי רק עקיבא, הוא מייצג את הנס של ישראל, את נכונותם להמשיך בתוך כל הסכנות את מסעם הארוך אל החופש, כשרק קריאת האל מובילה אותם.

מדוע, אם כן, לשיטת ר' עקיבא, נחוג סוכות בעונת האסיף? התשובה נמצאת בפסוק הבא ממש בירמיהו, מייד לאחר שדיבר על "חֶסֶד נְעוּרַיִךְ, אֶהְבֵּת פְּלוּלְתֶיךָ". הנביא מוסיף שם:

קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל לְה',
רֵאשִׁית תְּבוּאָתָהּ (ירמיהו ב, ג).

ממש כשם שבחודש תשרי חגגו בני ישראל את האסיף, כך חוגג ה' את האסיף שלו - עם אשר עם כל חסרונותיו נשאר נאמן לקריאת אלוהיו להתמיד במסעות ארוכים ומפרכים יותר מאלה שנדרש להם כל עם אחר.

סביב שולחן שבת

1. למה אנו צריכים אמונה כדי לצאת למסע בלי לדעת את היעד?
2. מתי להערכתכם אנו, כאומה, פונים יותר לה' - בשעת צרה או כשהכול כשורה? האם ראוי להצטער על כך?
3. איך יכולה הישיבה בסוכה רעועה לגרום לנו להרגיש בטוחים?

1 ספר הכוזרי, א, קטו. (מערכת יהודית: מיכאל שןרץ, תל־אביב: ידיעות ספרים, 2022).